

سندی معتبر برای دستیابی به اندیشه های عارفان بزرگ ایران و اسلام

کتاب *البياض و السواد من خصائص حَکَم العباد فی نعت المرید و المراد* تألیف علی ابن حسن سیرجانی طبقه بندی موضوعی اقوال، اشعار و حکایات صوفیان تا اواخر قرن چهارم است. اهمیت کتاب *البياض و السواد* به غیر از بیان محافل صوفیانه بیشتر به دلیل تأثیر تصوف خراسانی در مناطق دیگر است. مؤلف در خطبه کتاب هدف از تألیف را دوستی بزرگان گذشته صوفیه و خدمت به آیندگان آنها می‌داند.

این کتاب ارزشمند در سال ۱۳۹۰ با تصحیح **محسن پورمختار** و با مقدمه انگلیسی دکتر نصرالله یورجوادی از سوی مؤسسه پژوهشی حکمت ایرانیان راهی بازار نشر شد.

گفت و گوی زیر با دکتر محسن پورمختار، مصحح این کتاب، بهانه ای است برای معرفی هرچه بیشتر این اثر ارزشمند.

کتاب بیاض و سواد اثر سیرجانی از معدود متونی است که به شرح احوال و اقوال عرفای طراز اول می پردازد. کمی درباره این کتاب بگویید؟

کتاب *البياض و السواد من خصائص حکم العباد فی نعت المرید والمراد* تألیف خواجه علی حسن سیرجانی از عرفای بزرگ قرن پنجم هجری است. این کتاب یکی از انگشت شمار متون اصیل عرفان اسلامی- ایرانی است کتابی از نوع اللع ابونصر سراج و رساله قشیریه. در این کتاب بیش از ۳۰۰۰ فقره از سخنان عرفای طراز اول ایران و اسلام آمده که بسیاری از آنها در جای دیگر دیده نمی‌شوند. در باب اهمیت این کتاب استاد محمد رضا شفیعی کدکنی فرموده‌اند:

«کتاب *البياض و السواد*، اثر بی‌مانند خواجه علی حسن سیرجانی یکی از مهمترین آثار فرهنگ ایرانی در حوزه عرفان است. کتابی که همتای آن در طول تاریخ عصر اسلامی به ندرت ممکن است به دست آید. برای دستیابی به اندیشه‌های عارفان بزرگ ایران و اسلام هیچ سندی به خوبی این کتاب وجود ندارد. نشر این کتاب افتخار بزرگی است برای ایران و تحقیقات دانشگاهیان ایران هم در کشورهای عربی و هم در میان خاورشناسان و اسلام‌شناسان جهان.» (مجله بخارا شماره ۹۸ صفحه ۱۲۶) ایشان همچنین در کتاب زبان شعر در نثر صوفیه صفحه ۵۳۰ درباره اهمیت کتاب *بیاض و سواد* از جمله تأثیر آن بر ابن عربی نوشته‌اند.

سیرجانی در این کتاب بیشتر به چه موضوعاتی اشاره کرده است؟

این کتاب در واقع طبقه‌بندی موضوعی اقوال بزرگان تصوف تا پایان قرن چهارم است. ۷۳ باب دارد و تقریباً به تمام مسائل مربوط به تصوف تا آن روزگار در آن اشاره شده است. در ابتدای هر باب آیه ای از قرآن و سپس تفسیر صوفیانه آن و بعد حدیثی از رسول

آمده و پس از آن به اقوال مشایخ و اشعار و حکایت آنها می پردازد. در بابتی هم به تاریخ مشایخ می پردازد و در آنجا ابتکار جالبی به کاربرده که در سایر آثار مشابه دیده نمی شود و آن اینکه مشایخ را بر اساس حوزه جغرافیایی تقسیم کرده است. مشایخ فارس، خراسان، حجاز، مصر و اهمیت کتاب گذشته از قدمت هزارساله آن و شخصیت مؤلفش در انبوهی از سخنان مشایخ صوفیه است که بسیاری از آنها در کتابهای مشابه دیده نمی شود.

و خواجه سیرجانی؟

خواجه ابوالحسن علی بن حسن بن علی سیرجانی معروف به خواجه علی حسن از بزرگترین عرفای ایران، در قرن پنجم هجری است. ابوسعید ابوالخیر در ضمن وصایای هنگام رحلتش از او به عنوان خواجه صوفیان نام برده است. خواجه عبدالله انصاری او را پسینه مشایخ کرمان دانسته. هجویری در کشف المحجوب و عطار در تذکرة الاولیا نیز از او گفته اند. خواجه در حدود سال ۴۷۰ هجری قمری در گذشته و در کنار شاه بن شجاع کرمانی به خاک سپرده شد. مزار او هنوز در سیرجان باقیست.

به زمانی بازمی گردیم که تصحیح این متن را آغاز کردید از چند نسخه استفاده کردید ؟

در تصحیح این کتاب از ۴ نسخه خطی استفاده شد که مهمترین آنها در سال ۶۰۶ هـ. کتابت شده و مدتی در اختیار محیی الدین ابن عربی بوده است، و فعلاً در دانشگاه بیل نگهداری می شود این نسخه با نام جذوة الاصطلاء و حقیقة الاجتلاء به عنوان یکی از مؤلفات ابن عربی شناخته می شد. نسخه دیگر از کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی بود که نوه مؤلف در سال ۷۴۶ در شهر سیرجان آن را کتابت کرده است. نسخه های دیگر یکی با نام مناقب الصوفیه از کتابخانه بریتانیا و دیگری با نام رسالة التصوف از کتابخانه ملک هستند. بنده مدت ده سال با راهنمایی استاد شفیعی کدکنی، به تفاریق مشغول تصحیح و تحقیق در این کتاب ارجمند بودم و نهایتاً به همت دکتر نصرالله پورجوادی که مقدمه انگلیسی هم بر آن نوشتند توسط مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه و مرکز مطالعات اسلامی دانشگاه برلین در سال ۱۳۹۰ چاپ شد.

پیش از تصحیح شما، این کتاب شناخته شده بود؟

خیر پیش از آن، این کتاب را کسی نمی شناخت. برخی استادان از جمله دکتر شفیعی کدکنی به نسخه ملک این کتاب (رسالة التصوف) گاهی ارجاعاتی می دادند اما کتاب و مؤلف آن ناشناخته بود.

انعکاس چاپ کتابی با این اهمیت چگونه بوده است؟

اگر بگویم تقریباً هیچ، راست گفته ام. در ایران جز از بعضی از استادان از جمله استاد شفیعی کدکنی و استادان پورجوادی و دکتر عابدی که از مطالب آن استفاده کرده و می کنند خبری نشد. طبعاً در خارج از ایران هم انعکاسی نداشته در حالیکه این کتاب از منابع دست اول تحقیقات اسلامی است و باید به دست اهلس در مراکز تحقیقاتی خارج از کشور برسد.

منبع: مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب